

Passat, present i futur en la gestió dels residus municipals

Considerem residus aquells materials que no tenen utilitat per a nosaltres, tot i que aquesta definició va variant amb el pas del temps i s'adapta a les nostres necessitats materials i als canvis socioeconòmics de la nostra societat.

Text > FRANCESC CANALIAS FARRÉS, director del Consorci de Medi Ambient i Salut Pública de la Garrotxa, SIGMA

Amb el temps hem passat d'un entorn rural i poc urbanitzat a una situació d'urbanització molt més generalitzada en les últimes dècades, diríem que omnipresent. Abans, la matèria orgànica s'acumulava per reincorporar-la als camps (en femers o en fosses sèptiques), el paper era escàs i valuós per a usos diferents de l'original, i el vidre, un material de retorn i profusament reutilitzat per a usos també diferents de l'inicial. Actualment, als residus no se'ls dona un valor secundari, d'ús directe, i, per tant, cal despendre-se'n el més ràpidament possible.

El canvi de paradigma s'ha anat gestant en l'últim segle i aquest procés ha comportat l'abandonament de la vida rural i un augment de la vida a les ciutats (fins al 50 % o més de la població resideix avui a les ciutats i es calcula que el 2050 arribarà al 80 %). Paral·lelament a aquesta urbanització del territori (que podem entendre com un canvi de fase en el paisatge), s'ha produït un efecte tant o més important pel que fa a la percepció de la realitat en la ciutadania, relacionada amb l'allunyament del món natural. Aquest allunyament dificulta entendre el funcionament dels ecosistemes, al mateix temps que impedeix percebre el fort lligam que, com a individus i societat, tenim amb els sistemes naturals. En darrer terme, ens fa pensar que els recursos són il·limitats i que en el futur la tecnologia podrà solucionar

>> Abocador de residus de Solius. (Font: AJUNTAMENT DE GIRONA. CRDI.)

Els costos: la gestió dels residus és cara?

Aquesta màxima de considerar que el preu de la gestió dels residus és excessiu s'ha d'analitzar amb una mica més de rigor tècnic.

Qualsevol taxa, com és la imposada per la gestió de les deixalles, només pot imputar al preu els costos reals dels serveis prestats. La taxa es cobra un cop l'any (segurament aquest és un factor que determina que el preu es vegi elevat) però, si en fem un càlcul, el cost real representa 0,5 €/persona i dia. Tot i això, algú encara pot considerar que és un cost elevat, com si fos cosa de màgia fer desaparèixer els residus del carrer cada dia, independentment del volum que generem i de com els entreguem.

Darrere d'aquesta visió, hi ha una part important de responsabilitat política, ja que no s'ha explicat mai correctament la gestió dels residus en la seva globalitat i

les necessitats i complexitats que genera. És més, el preu de gestió dels residus és un clàssic, que surt cada any en la batalla política dels nostres consistoris, en el ple d'aprovació dels pressupostos, i que actua com a arma llancívola entre govern i oposició.

Davant d'aquesta situació ha sorgit la preocupació per saber si realment el cost era un problema tan important. Per això, s'han fet enquestes a la ciutadania. Davant la pregunta: «considera cara la gestió de les escombraries?», un 100 % dels enquestats han contestat que la consideren cara o molt cara; en canvi, davant de la pregunta: «sap vostè què paga pels residus?», solament un de cada set ciutadans preguntats ha pogut respondre amb un cert nivell de coneixement. Cadascú pot arribar a la conclusió que consideri més convenient.

La realitat ens està posant davant del mirall i ens està ensenyant que cal un canvi profund i ràpid dels nostres hàbits

qualsevol problema que es presenti. Aquesta visió comença a ser contradita per la mateixa realitat, que ens està posant davant del mirall i ens està ensenyant que cal un canvi profund i ràpid dels nostres hàbits.

Si ens centrem en la gestió dels residus veurem com, a partir dels anys seixanta del segle xx, la proliferació de la pesta porcina africana va obligar a abandonar de manera ràpida el reciclatge incipient de la matèria orgànica residual, fins aquell moment utilitzada en l'alimentació del bestiar o en l'adob dels camps. Durant els anys setanta es va començar a popularitzar la presència del plàstic en el nostre entorn (fins a fer-se ubiqua de manera molt ràpida). Aquesta realitat va anar acompanyada de la col·locació als nostres carrers dels primers contenidors de recollida, veritable pecat original de l'Administració en la gestió dels residus, ja que a partir d'aquest moment la ciutadania se'n va desentendre un cop abocats els residus al contenidor i va responsabilitar-ne l'Administració amb un argument simple: ja paguem perquè el que calgui fer es faci de manera correcta.

Aquest repàs curt i succint de l'evolució en la gestió dels residus posa de manifest quin n'és l'origen, que no és cap altre que la necessitat de donar seguretat sanitària a la població. En un primer moment encara teníem la consciència clara de viure en un «món buit», amb capacitats il·limitades, i, per tant, sense gaires problemes pel que fa a la manera de desfer-nos dels nostres residus (l'espai era gran i estava relativament poc ocupat). En general, en aquell temps no es consideraven els problemes ambientals que es podien generar als abocadors, que solien estar situats en llocs propers als cursos d'aigua per alleugerir fàcilment el nivell de residus amb les avingudes, o s'hi tractaven amb foc per reduir-ne el volum.

Un entorn finit

La nostra visió va anar canviant a partir de finals dels anys vuitanta i durant els

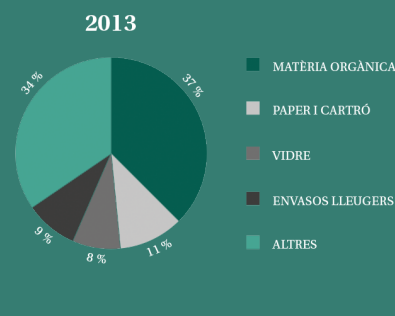
noranta del segle passat, en què vam començar a tenir una consciència clara que el nostre entorn és finit (va aparèixer el concepte de «món ple») i que no podem sobrepassar les capacitats del sistema. Es va començar a impulsar la idea que cal seleccionar els residus i que alguns poden tenir una segona vida; així es va implantar inicialment la selecció de vidre i paper i, força més tard, d'envasos lleugers. Però d'aquí ha sorgit el segon pecat, que no és altre que explicar que la selecció de residus suposa un abaratiment dels costos en la seva gestió. No és així i no ho pot ser: passar d'un sistema simple d'abocar sense gaire control a un de més complex, amb recollides diferenciades i més passos intermedis, no pot ser més barat de cap manera.

A començaments d'aquest segle es dona una evolució significativa d'aquesta visió amb l'entrada en funcionament dels sistemes de selecció de la matèria orgànica (amb una posada en funcionament carregada de problemes i dubtes) i l'aparició, per primera vegada, d'un canvi de concepte important: es passa de considerar residu a considerar recurs tots els materials seleccionats. Així doncs, seleccionar els residus ens permet evitar o disminuir l'ús de matèries primeres no renovables, cada vegada més escasses en el nostre món. Aquesta visió, però, que considerem encertada, ha estat en contradicció sis-

La bossa tipus: tipologia dels residus domèstics produïts

El concepte de *bossa tipus de residus* respon a una visió estadística de la producció de residus per la ciutadania i engloba la totalitat dels materials produïts a la llar (tant els recuperats com els abocats com a resta, però també els residus esporàdics que tenen com a destí les deixalleries). La seva evolució ha variat amb el pas del temps, com a resposta als canvis d'hàbits i a les circumstàncies econòmiques de cada moment.

El PRECAT20 (Programa General de Prevenció i Gestió de Residus i Recursos de Catalunya) analitza la composició de la bossa tipus de residus.

>> Contenidor d'escombraries. (Autoria: PIXABAY)

L'increment de la producció al llarg del temps

D'acord amb els nostres càlculs, s'ha passat d'una producció de residus que no arribava als 400 grams per persona i dia durant els anys cinquanta del segle XX, a una producció avui que suposa 1.400 grams per persona i dia.

L'increment és de 4 vegades per persona i dia en els últims setanta anys, tot i que en realitat, si hi afegim l'augment de població que hi ha hagut en aquest període, arriba fins a 8 vegades o més.

A més d'aquest increment, cal tenir present (i destacar) el salt qualitatiu dels residus: hem passat de produir matèria orgànica amb una mica de vidre i paper i poc o gota de plàstic, a generar uns residus de complexitat elevada, conformats per materials diversos, moltes vegades difícils de separar (per exemple, els brics, algunes ampolles de plàstic, els productes multimaterials o els boquers). Això en dificulta de manera molt important la reutilització posterior.

temàtica amb la realitat econòmica imperant, ja que, entre d'altres, no imputa a aquests productes els costos reals que suposa la provisió de recursos no renovables (les famoses externalitats del sistema). Per tant, l'avanç que es podia fer ha estat permanentment frenat, ja que es posen al mercat productes amb alts nivells de residus, sense assumir-ne els costos de gestió.

Amb aquesta visió ens situem en el moment actual, en què, avançant en la concepció dels residus com a recurs, es planteja el que avui s'identifica com a economia circular, que no és altra cosa que intentar imitar el funcionament dels ecosistemes pel que fa al reciclatge i la recuperació eterna de la matèria.

Aquest concepte en la gestió de la matèria orgànica es pot entendre fàcilment, tot i que la seva aplicació es complica pels baixos nivells de selecció i la presència d'impureses en els materials recuperats.

Els difícils materials tècnics

La recuperació de residus és força més difícil en els materials tècnics. Tenim el concepte però encara som lluny de poder desenvolupar-lo efectivament. Avui dia la nostra indústria disposa de sistemes de producció fortament lineals que no tenen en compte la recuperació dels materials utilitzats. Canviar aquesta dinàmica no és ni ràpid ni fàcil, ja que obliga a variar tots els sistemes de producció i a enfocar la circularitat dels materials des del disseny mateix dels productes, pensant-los per tal que al final de la seva vida útil es puguin desmuntar i se'n puguin recuperar tots els components de manera efectiva i individual. No obstant això, no podem quedar-nos esperant sense fer res, ens urgeix treballar en aquesta direcció, que porta implícits alguns conceptes que ens obligaran a fer canvis profunds en la nostra manera de gestionar els residus, però que també tindran efecte sobre la nostra visió general de l'economia i els béns i serveis.

Finalment, no podem deixar d'apuntar la que avui es veu com l'última etapa del viatge: la desmaterialització de l'economia, un repte que avui no sabem com enfocar encara, però que ha d'ajudar a disminuir l'ús de materials verges (des del sòl fins als metalls) i, a més, ha d'assegurar la recuperació i reutilització de tots els materials tècnics usats. Entenem que aquesta és l'única manera d'assegurar la nostra continuïtat com a civilització.

La ciutadania ha seguit l'evolució conceptual

Tot el procés ha estat seguit per la ciutadania, pensem que amb relativament poc interès. Ràpidament es va acostumar a la introducció de contenidors en el sistema. Això en realitat li canviava la vida, li facilitava la gestió dels residus, els podia treure quan volia i s'oblidava de la seva existència, sense necessitat d'assumir les obligacions de gestió.

Els processos de selecció han estat plantejats des de l'òptica econòmica imperant en tot moment. La selecció va avançar de manera ràpida per al vidre, menys ràpidament per al paper i molt més lentament per a la matèria orgànica i els envasos lleugers. Els resultats finals de tot el procés, dues dècades després de començar la selecció, són nivells reals de selecció al voltant del 35 %, estancats de fa temps i que ens costa molt millorar.

Ciutadania compromesa?

Això ens porta a pensar que la ciutadania realment compromesa en la gestió diferenciada de residus i amb voluntat de considerar-los un recurs és aproximadament un terç del total i, sigui com sigui, no avança per més campanyes de comunicació que fem. Amb tot, mirant detalladament la realitat, tenim algunes sorpreses dignes de remarcar. El pas del temps i els recursos esmerçats en campanyes fan que puguem dir que els adults actuals ja han viscut dins el model de selecció. En els estudis de camp, curiosament s'observa que els ciutadans fins als 20-25 anys tenen actituds i hàbits de selecció; el que podem considerar població adulta (30-50 anys) els perd en part, i posteriorment la gent gran (per sobre els 60 anys) els torna a recuperar. Per incidir en la millora del sistema, ens cal entendre millor la realitat del pensament dels adults i contrarestar els estereotips i excuses

La minimització en la producció

S'han desenvolupat sistemes de selecció dels residus deixant de banda un pas previ: la reducció o minimització dels residus en aplicació del criteri cert i acceptat que el millor residu i el de més bon gestió és el que no es produeix.

Es parla sempre de la reducció com el primer nivell en la prelació de la gestió dels residus, però no es fa res per garantir-lo. Per explicar-ho cal entendre que estem en mans d'una economia de mercat que dona prevalença al consum per sobre de moltes altres coses i arriba fins a l'extrem de considerar que l'increment en la producció de residus és un dels millors indicadors de la salut econòmica d'un territori.

Aproximadament un terç de la ciutadania està realment compromesa en la gestió diferenciada dels residus i els consideren un recurs

habituals: «no tinc espai», «la selecció és complexa», «no ho tinc fàcil»...

De tota manera, algunes prospeccions indiquen que la ciutadania té una percepció clara del missatge de selecció dels residus. Si preguntem a la població si recicla els residus la resposta és afirmativa en el 80 % dels casos (tot i que els nivells de selecció estan fixats en els 35 %), cosa que indica que el missatge sobre la necessitat de reciclar i separar els residus ha penetrat i ha estat entès per la gran majoria de la població. Al mateix temps, però, ens indica que falta la voluntat i el compromís de separar els residus en origen.

Qui en té la responsabilitat?

La responsabilitat en la gestió dels residus és del productor; és el que ens marca la llei, però el que entenem per productor pot resultar complex: qui té la responsabilitat respecte als residus d'una caixa de bombons, el ciutadà que compra els bombons o el fabricant que els posa al mercat amb un nivell d'embolcalls (de residus) excessiu.

Podem entendre la responsabilitat com a compartida: d'una banda, el ciutadà, amb la seva capacitat de compra i tria, amb les seves decisions, pot tenir un efecte important sobre el fabricant (és important considerar-ho i no hauríem de negligir-ho en els nostres actes de compra). Però d'altra banda, el mateix fabricant hauria de posar al mercat productes amb els mínims residus possibles.

Això últim, avui, la indústria no ho preveu de manera normal, no es planteja la reducció de residus com una estratègia comercial idònia per garantir i millorar les quotes de mercat. És més, fins avui la indústria ha treballat (i treballa) en la minimització de residus com un sistema d'abaratiment de costos: la reducció de la quantitat de materials plàstics i metalls utilitzats en els embalatges i altres estratègies d'estalvi de costos, si bé contribueixen a la minimització de residus, no enfoquen de manera correcta el problema.

I l'Administració, quin paper ha de tenir en aquesta dinàmica? Fins avui l'Administració s'ha limitat a fer la funció d'escombriaire (recollir els residus i fer-ne el tractament el més barat possible), ha actuat sempre a remolc de la llei i en general tard i malament. En els últims temps es comença a percebre algun canvi, en el sentit d'un increment

de conscienciació en la millora de la selecció dels residus, amb la posada en marxa de diversos mètodes de recollida que avancen en els nivells de selecció.

De tota manera, és imprescindible poder assegurar la imputació dels costos de gestió dels residus de manera diferenciada en funció de la producció i de la selecció dels materials. Fins avui el sistema d'imputació de costos ha tingut poc a veure amb els nivells de producció i selecció, s'ha limitat a un repartiment proporcional dels costos de recollida i tractament en funció del nombre d'usuaris, i aquesta situació és totalment desincentivadora per avançar en la millora de la selecció.

Quines mesures poden fer avançar en la minimització dels residus?

Ens cal prendre consciència de la necessitat de minimitzar els residus produïts, de seleccionar fins a les últimes conseqüències els que generem, incloso els anomenats residus de deixalleria.

Hem de prendre consciència de la nostra responsabilitat directa en la producció de residus i exigir, com a consumidors, a la indústria el canvi d'hàbits i pràctiques que garanteixin la disminució efectiva de residus en els productes.

Cal avançar en l'establiment d'estratègies lligades a l'economia circular, que permetin pensar en la recuperació de tots els materials que formen part dels productes.

Cal abandonar les estratègies d'usar i llençar, d'objectes d'un sol ús, absolutament insostenibles en un marc d'esgo-

Fins avui l'Administració s'ha limitat a fer la funció d'escombriaire, ha actuat a remolc de la llei i en general tard i malament

tament de recursos.

La indústria ha d'abandonar les estratègies d'obsolescència programada dels productes cap a una realitat que faciliti la reparació i recuperació dels equips. Des d'un punt de vista dels residus, és interessant esgotar la vida efectiva dels equips, cosa que incideix en un menor consum de matèries primeres per a la construcció de nous equips.

Ens cal avançar en la desmaterialització de l'economia, cap a una millor gestió dels equips de tot tipus, passant d'una realitat de propietat individual a una realitat de lloguer per l'ús d'aquests.

No serà fàcil ni ràpid, però el que no té futur és seguir actuant com fins ara, sense fer cap canvi en la nostra conducta a fi de millorar la gestió dels residus, i això passa, abans que res, per una reducció significativa. Aquest és un pas més per avançar de manera segura cap a la nova realitat que sortirà del canvi global en el qual estem immersos.

>> Zona de recepció de la fracció resta. (Autoria: MÓNICA QUINTANA)